

ALELADE GÖZÜKEN YAŞAM MESELELERİYLE VE HAYALET KENTLERİYLE JIM JARMUSCH

Sevcan Sönmez

*Amerika her şeyi nesneleştirip pazarlanabilir hale getirmekten, açgözlülükten ve çıkarıcılıktan ibaret. Bu duruma, uyumsuz ya da marjinal karakterlerle ve onların yaptığı, alelade gözükken şeyler hakkında filmler çekerek karşılık veriyorum.*¹

Jim Jarmusch sinefillerin, sanat sineması severlerin gönlünde taht kurmuş bir yönetmen. Minimalist yaklaşımı, filmlerinde anti-klasik yapıyı kullanma biçimiyle, bağımsız sinemanın başta gelen figürü olarak sinema tarihinde önemli bir yere sahip. **Jarmusch** ile ilgili yazmaya başlarken, Türkiye’de kendisiyle ilgili neler söylenmiş diye kabaca bakıldığında; bağımsız sinemanın öncüsü, uyumsuzluktan doğan özgürlük, dışarıdakilerin sineması gibi başlıklar karşımıza çıkıyor. *Jim Jarmusch: Dışarıdakilerin Sineması* başlıklı yazıda “Seksenler Amerika’ında ortaya çıkan bağımsız sinema hareketinin önde gelen figürlerinden biri olan Jim Jarmusch, köksüz yabancılar ve modern dünyaya ayak uyduramayan dışlanmış tiplerle dolu zengin bir sinema evreni inşa etti” deniliyor.¹ Bir başka yazıda “eşsiz karakterler, uzun araba yolculukları, günlük hayatın cazibesi, sigara, kahve...” sözcüklerini kullanıyor yazar.²

Sıkıcı hayatlar yaşayan ya da sıradan hayatın normal akışından sıkılan bir takım değişik karakterlerle Amerikan bireyinin çeşitli durumlarını gösterir **Jarmusch**. Bu alternatif yaşamlarda, bazen içine kapanmış, bazen derin hayat sorgulamaları yapan, bazı değişik durumlar içerisinde izleyiciyi varoluşsal çözümlere yönelten filmlerle bir şekilde içimizin açılmasını da becerir yönetmen. Bir şekilde yaşamın tadını çıkaran insanlar koyar tam da filmin merkezine; çok içi geçmiş bile olsa, dünya sapıtmış ve çekilmez bir hale gelmiş bile olsa hala yaşanacak bir takım,

¹Jim Jarmusch, MUBI [[bağlantı](#)]

²Filmloverss, 30.01.2017 [[bağlantı](#)]

öyle ya da böyle, belki güzel-değişik günlerin olduğunu söyler... Çok politik bir bakışla, ama politik kısmını bağırarak söylemeden...

Kapitalist sistem ve neoliberal dünya düzeni içerisinde insanlar çalışma, ekonomik kalkınma, çeşitli yaşamsal hırslar ve tüketim toplumunun koşuşturmasındayken **Jarmusch** karakterleri neredeyse hiç girmez o mecburi hallere... Dünya düzeninin karmaşıklığı ve eziciliğine, birçok açıdan anlamsızlığına rağmen kendi hallerinde kendi anlamlı yolculuklarını yaparlar. Ve aslında şu anlamsız-bozuk düzende kendi anlamlarını yaratan insanlardır. Bu nedenle biz izleyiciler bağ kurarız bu karakterlerle. Ancak elbette sadece bu karakterler değildir **Jarmusch** sinemasının ilgi çeken yanı. Yönetmenin sinemasında anlatının birçok unsuru önemlidir. İlginç karakterler, uzun yolculuklar, müzikler kadar mekânlar ve filmlerin geçtiği kentler de yönetmenin ayrıksı sinemasında önemli yer tutar. **Jarmusch** sinemasını ele alan bir başka yazı, *Jim Jarmusch Sinemasında Bir Figüran: Kent* başlığıyla, filmlerindeki kentlerden ve mekânlardan bahsetmekte. Bir karakterin mekândan ayrı düşünülemeyeceğini, **Jarmusch**'un öykülerinin bir ruhu olduğunu ve bunun hikâyenin geçtiği mekânlarla ilgili olduğunu söylüyor yazar.³ Doğru bir noktaya parmak basmakla birlikte kentin ya da mekânların sadece bir figüran olmaktan öte olduğunun altını çizmek daha doğru olacaktır. Çünkü yönetmen, kente, kentin çeşitli yanlarına dair başka bir görünüm sunar. Birçok filmde neoliberal kentin çeşitli yanlarını, tükenişini, loşluğunu, karanlığını karamsarlığa kapılmadan, sorgulayarak gösterir. Bazı filmlerinde ayrıksı karakterler kentsel alanda amaçsızca dolaşırken yönetmen izleyiciye bu sahnelerde belgeselvari bir görünüm sunar. Bir filmde kentin değişimi, dönüşümü (*Permanent Vacation*, 1980); bir başkasında çöküşü, bitişi (*Only Lovers Left Alive*, 2013); bir diğerinde şiirselliği (*Paterson*, 2016); bazı filmlerinde kentlerin birbirine benzerlikleri, farklılıkları (*Night on Earth*, 1991; *Mystery Train*, 1989) vurgulanır. **Jarmusch** sinemasının Amerikan kentleri ve dünya kentleri hakkında sorgulayıcı ve alternatif bir bakış ortaya koyması bu filmleri kent, kent temsili, kent ile ilişkiler bağlamında ele almak için verimli bir alan sağlar.

Amerikan sinemasında büyük Amerikan kentlerini sinema tarihinin başından beri görmekteyiz. Filmlerde gördüğümüz dünyanın başlıca kentlerini hiç orada bulunmasak da sinema aracılığıyla tanımışızdır. Amerikan rüyası, başarılı

---

³ Filmloverss, 22.01.2019 [[bağlantı](#)]

ilerlemeci toplumsal yaşam, gelişen teknoloji ve “mutlu” bireyler, büyüyen kentler, banliyöler ya da büyük gökdelenler Amerikan kentleri ile ilgili olarak, imgelemimizde net bir şekilde yer alır. Sinema tarihinde kimi zaman bu kentler başarının, zenginliğin, mutluluğun, gelişme ve ilerlemenin mekânını oluştururken, kimi zaman korku ve kâbuslarımızı tetikleyen olayların arka planı olmuştur. Bu Amerikan kentleri ve bazen kasabaları bazı filmlerde parıldar, albenili bir biçimde görünür, bazı filmlerdeyse bu kentlerin arka sokakları, gizli yüzleri, başka hayatları karşımıza çıkar. Geniş ve farklı açılardan okumaya açık birçok kent görünümünü tüm dünya sinemasında sıklıkla karşımıza çıkarken New York, Memphis, Cleveland, Florida, Detroit **Jarmusch** filmlerinde de öne çıkar. **Jarmusch** ayrıca sadece Amerikan kentleriyle kalmayıp Avrupa'nın büyük kentlerini de birbiriyle bir bağlantı kurarak gösterir ve Amerika'da tükenişe dikkat çektiğinde izleyiciyi Fas'tan Tanca'ya kadar götürür.

Jim Jarmusch ve Sineması

Jarmusch, 1953 yılında Ohio eyaletinin Akron kentinde dünyaya gelir. Alman ve İrlanda asıllı bir anne ve Alman ve Çek asıllı bir babanın üç çocuğunun ortancasıdır. Çocukluğu ve gençlik yılları Akron'da geçer ve buradaki yaşam, bu kentin sıkıcılığı **Jarmusch**'un orayı terk edip büyük kentlere gitmesine vesile olur. Bir röportajında şöyle der: “Akron çok sönük bir yer, orada geçen çocukluğumda amcam ve babam dâhil herkesin babası lastik firmasında çalışıyordu. Orasını, arkadaşarımla birlikte kaçıp kurtulmak istediğimiz bir yer olarak hatırlıyorum. Yapacak hiçbir şey yoktu.”(Rosenbaum, 1994: 158) Bu kentteki yaşam biçimi **Jarmusch** sinemasında daha sonraki yıllarda kendini hissettirecektir. Sinema eğitiminden önce Chicago Northwestern University'deki Medill School of Journalism'e başlar ancak bitirmeden bırakır ve asıl ilgi alanı olan edebiyata yönelir. Columbia Üniversitesi'nde, İngiliz ve Amerikan Edebiyatı okumaya başlar, burada okulun son döneminde Paris'e bir yaz okulu programına gittiğinde zamanının çoğunu Sinematek'te (Cinémathèque Française) geçirir.⁴ New York'a taşındığında müzikle ilgilenmektedir ve New York Üniversitesi Sanat Okulu'nun film bölümünde okumaya başlar. New York Film Okulu'nda son sınıftayken

---

⁴ Biyografi.net.tr [[bağlantı](#)]

Nicolas Ray'in öğrencisi ve asistanı olur. Mezuniyet filmini çekmeye karar verdiğinde, önce senaryoda revize istenir, çünkü filmde neredeyse hiçbir olay yoktur. Revizyona gitmeyerek filmini istediği şekilde çeker ancak okul bu filmi mezuniyet için kabul etmez. Okul tarafından reddedilen filmini 1980 yılında tamamlar ve ilk uzun metraj filmi *Permanent Vacation* ortaya çıkmış olur. İlk filmiyle klasik bir sinema yaklaşımına sahip olmadığını ortaya koyan yönetmen, sonraki filmi *Stranger Than Paradise*'da da bu yaklaşımını belirgin bir şekilde sürdürür. Olaylar ve aksiyonlara dayalı bir anlatı yerine, karakterleri öne çıkaran, toplumla mesafeli, normlara uymayan, adeta buldukları her yere ve kültüre yabancı, alternatif karakterler ve yaşamlar sunmaya başlar. **Jarmusch**'un bu farklı karakterleri yaşadıkları çevreyle ve kentle de farklı bir deneyim içinde olur. Belirgin olaylar yaşanmayan, herhangi bir giriş-gelişme-sonuca dayanmayan ya da açık sonla biten filmlerinde karakterler içinde buldukları topluma yabancıdır. Ancak bu karakterler yaşamın tam içinde, kendi deneyimleri peşinde koşan, etraflarına başka gözlerle bakan kişilerdir. Bu karakterlerin kentle ilişkisi de farklıdır ve bu çerçevede filmler de izleyiciye kenti, kentsel alanı alternatif biçimlerle sunar. **Jarmusch** filmlerinde karakterler, gezgin, yersiz yurtsuz, bir flanör tavrıyla, herhangi bir şeyin peşinde koşmayan, bazen eleştiren-sorgulayan bazen hiç umursamayan kimselerdir. Kentler, mahalleler, sokaklar, bazen küçük kasabalar **Jarmusch** için önemlidir. Filmlerinde anlam yaratan ve söylemi ortaya çıkaran şey tam da karakterler ve kentlerde olup bitenlerdir. **Jarmusch**'un kentleri nasıl gösterdiğini, kent yaşamı ve birey ilişkisini nasıl kurduğuna bakmak adına *Permanent Vacation, Stranger Than Paradise, Mystery Train, Night on Earth, Only Lovers Left Alive* filmleri güzel örnekler oluşturmaktadır.

Permanent Vacation New York görüntüleriyle başlar. İlk karede gündüz iş saatlerinde kentin kalabalık sokaklarında ağır çekimde ilerleyen insanlar, Manhattan'ın yüksek binaları, dükkânlar görünür. Ardından açılan görüntüde bomboş, dar binaların arasında loş bir sokak ile kentin arka sokaklarına geçer hemen. Kesme ile tekrar kent merkezine, daha yakın bir planla üst açıdan, hareket halindeki insanlara geçer. Kesme: ara sokak, boş, loş, ıssız insansız. Kesme: kent merkezinde insanlar, saksafon çalan sokak müzisyeni ve caddede akan kalabalık ağır çekimdedir. Ve yine loş, kirli bir ara sokakta Allie görüntüye girer, sallanarak keyifle ağır ağır yürür, bir ara durur ve kafasını yukarı çevirir, birbirine yakın iki yüksekçe binanın arasından gökyüzüne bakar, ince bir şerit şeklinde gökyüzünün

maviliği görünmektedir, bina göğe yükselmiş birçok penceresi olan bir beton yığındır.

Sonraki sahnede boş, insansız bir evin içini görürüz. Bu karede Allie'nin dış sesi kendini tanıtmaya başlar, filme ilişkin bilgi verir; görüntüde, bir bilardo salonundaki masa, ardından bir okulun boş bir sınıfı vardır. Allie şunları söyler: *“Benim adım Aloysious Christopher Parker ve bir gün bir oğlum olursa adı Charles Christopher Parker olacak. Tıpkı, Charlie Parker gibi. Ama dostlarım bana kısaca ‘Allie’ der ve bu da benim hikâyem ya da hikâyemin bir bölümü. Size çok şey açıklayacağını sanmıyorum... Ama hikâyeye dediğiniz nedir ki zaten? Olsa olsa şu noktalarını birleştiren tanıdık bir şeyin resmini ortaya çıkardığınız bir çizimdir. ... şu anda konuşulan dili bile anlamadığım bir yerdeyim... Ama bilirsiniz yabancı her yerde yabancıdır.”*

Allie çocukluk evini ve akıl hastanesindeki annesini ziyaret eder, doğduğu ev onun söylediğine göre bombalanmıştır. Yıkıntılar arasında dolaşır, harabe haline gelmiş kentin bu bölümünde, deliler, evsizler, savaş travmasıyla korku içinde yaşayanlar vardır. Harabe binaların üzerinden helikopterler geçmektedir, sürekli bomba sesleri duyulur. Tıpkı yıkıntı alandaki eski asker gibi, akıl hastanesinde kadınlar ve annesi de bomba seslerinden rahatsızlık duymakta *“Bir başka savaş mı çıktı?”* diye sormaktadırlar. Allie tüm bu durumlar karşısında ilgisizliğini korumaktadır. Allie bu kentten sıkılmıştır ve Paris'e gitmek üzere limana gider.

Paris'ten aynı gemiyle buraya yeni gelen genç, orada işlerin kötüye gittiğini ve New York'un onun için Babil olacağını söyler. Allie için ise Paris onun Babil'i olacaktır, gemi ardında köpükler bırakarak kentten uzaklaşır.

Mystery Train filmi Memphis, Tennessee'de geçer. Yokohama'dan Memphis'e gelen iki Japon gencin kentteki gezileriyle başlayan filmde çeşitli karakterlerin yolları **Elvis Presley**'in ruhunun dolaşmakta olduğu küçük bir otelde kesişir. Bu otel sessiz, kendi halinde bir mekândır; farklı kişiler farklı odalarda kendi yaşamları üzerine sohbet eder; Jun ve erkek arkadaşı Amerika gezileri, kendi yaşadıkları şehir, Memphis, dinledikleri müzik üzerine sohbet eder; sarhoş bir erkek arkadaş grubu otelin yıkıntı odasında sabahlar; yolculuktaki bir kadın geceyi, Memphis'i terk etmek için yola çıkmış parasız bir genç kızla geçirir. Birbirleriyle karşılaşmayan karakterler ve birbirine bağlanmayan üç ayrı hikâyenin her birinde **Elvis Presley**'in ruhu dolaşır. Elvis'in müzik hayatına başladığı Memphis'te, Jun ve Mitsuko trenden indiklerinde ilk olarak **Elvis Presley**'in ilk kaydını yaptığı Sun Studios'a giderler. Bambaşka karakterlerin bir gecelik durakladıkları bu otel, tıpkı filmde görünen kent sokakları ve diğer mekânlar gibi terk edilmişlik, boşluk ve anlamsızlık duygusu verir. Sokaklar ve karakterlerin yürüdüğü caddeler, çoğunlukla ıssız ve insansız, dükkanların kapalı görüldüğü yerlerdir. Karakterler dışarıdayken sinema salonu, barların önünden geçerler ama her yer kapalı gibidir, tam da ruhların başıboş gezdiği bir alan gibidir tüm kent. Yönetmen kentsel

çevreyi kısıtlı bir biçimde gösterir ancak ortaya çıkan hissiyat çok belirgindir. Bu filmle ilgili bir röportajda Memphis'e filmde çok az yer verdiği sorusuna **Jarmusch** şöyle cevap verir:

Memphis'in merkezi sayılan Beale Street'in geçtiği çevresini biliyorsunuz, 1968/1969'da Martin Luther King'in öldürülmesinden sonra tamamen yerle bir edilmiş. Yıllardır Güney'de siyah nüfusun yaşadığı en büyük iç bölge olan, Memphis'in merkezini oluşturan yerleri yıkıp yok etmişler. Önceden burası çok canlı ve muhteşem bir yermiş; şimdi neredeyse bir harabe. Şehrin merkezindeki bomboş alanlar ve çukurlar üzüntü verici, hayaleti andıran garip bir görüntü hâkimdi. Memphis bir anlamda kapalı benzin istasyonlarıyla bomboş park alanlarından ibaretti. Ve ortalıkta bir sürü hayalet dolaşıyordu. Garip duygulara kapılıyorsunuz Memphis'te. Bunun yanında, filmin çoğu bölümü bir otelde çekildi. (Rosenbaum, 1994: 55).

Night on Earth filminde dünyanın beş büyük kentinde çeşitli taksilerle izleyiciyi gezdirir **Jarmusch**. Sırasıyla Los Angeles, New York, Paris, Roma ve Helsinki'de akşam üstü hava kararıırken başlayan film gün aydınlanana kadarki zaman diliminde geçer. Bu kentlerdeki farklı taksicilerin yolcularını alıp, gidecekleri noktaya kadar olan süre içinde geçen olayları, sohbetleri ve farklı karşılaşmaları sunar. Los Angeles'ta bir film yapımcısı olan karakterin oyuncu arayışı ve bu sırada bindiği taksinin şoförü olan genç kıza oyunculuk teklifinde bulunması, ancak genç kızın ünlü ya da zengin olmak gibi bir isteği olmaması nedeniyle bunu reddedişini görürüz. New York'ta akşam yoğun trafik saatinde Brooklyn'e gitmeye çalışan siyahi Yoyo'yu hiçbir taksi almaz. Sonunda taksiciliğe yeni başlamış, temiz kalpli, kenti ve araba kullanmayı pek bilmeyen, eski sirk çalışanı Alman Helmut'un onu alması ile samimi ve eğlenceli bir yolculuk yaşanır. Paris'te Cezayirli şoförün aracına binen, birisi Kamerun büyükelçisi olan iki Afrika kökenli karakter, aşağılayıcı konuşmaları, ayrımcı ve kötü tavırları nedeniyle taksi şoförü tarafından taksiden atılır, ardından kör genç bir kadın taksiye biner. Bu yeni yolcu şoföre oldukça ilginç gelir, şoförün bitmek bilmeyen garip soruları bu sefer kadının sinirini bozar. Kadının kör olduğu için yaşamsal zorluklar çektiğini düşünen ve kadın araçtan inerken kendine dikkat etmesi uyarısını yapan şoför ardından kendisi beceriksizce bir kaza yapar. Roma'ya geçildiğinde **Roberto Benigni**'nin taksisine bir kilise papazı biner. Şoförün tanrıtanımazlığı, cinsellikle ilgili düşüncelerini gayet çekincesiz ve rahat bir şekilde dile getirmesi, papazın ölümüne

neden olur. Helsinki’de ise artık havanın aydınlanmasına yakın saatlerde bir grup sarhoş taksiye biner, şoför yorulmuştur ve sarhoşların dertlerini dinlerken kendi dertlerini onlara açar.

Dünyanın çeşitli kentlerinde havanın kararmaya başlamasından, yoğun trafik ve koşuşturma saatlerinden gecenin sessizleşen, dinginleşen, havanın aydınlanmasına kadar olan süreci, çeşitli insanların karşılaşmaları ve sohbetleriyle gösterir **Jarmusch**. Zamansal devamlılık, mekânsal değişim, bununla birlikte benzer bir ortam (taksi-yolculuk) filmin temel çatısını oluşturur ve yönetmen izleyiciye sabaha kadar farklı kentlerin sokaklarını gezdirir. Dünyanın çeşitli büyük kentlerindeki bu sokaklar birbirinin benzeridir: Önce akşam trafiği yoğunluğu, sonra boş ve karanlık sokaklar, hepsi birbirinin kopyası şeklindedir.

Only Lovers Left Alive’da, yüzyıllardır yaşamakta olan bir vampir çiftin hikâyesini, bu dünyada gördüklerini ve insanlık halleriyle ilgili düşüncelerini izleriz. Adam Detroit’te, sevgilisi Eve ise Tanca’da yaşamaktadır. Detroit’te yaşananlar Adam’ı depresif bir hale sokmuştur. Eve, Adam’ın yanına geldiğinde bu kentte yaşanan durum görülür. İnsanların dünyayı ne hale getirdikleri üzerine

uzun sohbetler ederler, Detroit kentinde çöken endüstriyel alanları gezerler. Adam melankolik bir karakterdir, insanlığın ve dünyanın bu çöküş halinden çok umutsuzdur, “zombi” olarak tanımladığı insanlığın dünyayı mahvettiklerini söyler. Adam karamsarlık içindeyken, Eve bunun yüzyıllardır tekrarlanan bir döngü olduğuna işaret eder. Her tükenişin ardında bir yenilenme olduğunu Adam’a hatırlatır ve bunu savunur. Rönesans, engizisyon mahkemeleri, geçmişte yaşanan birçok şey ile birlikte dönüşüm, şimdi yine kaotik durumlar, su savaşları, petrol krizleri gibi konulara değinir iklim krizine atıfta bulunurlar. Vampir karakterler nedeniyle tüm film gece geçer. Detroit ıssız ve oldukça karanlık, yaşam belirtisi göstermeyen bir çevre, boşaltılmış büyük binalar, terkedilmiş evler, yıkıntıya dönmüş fabrika alanlarından ibarettir. Filmin sonunda Detroit’in ölü halinden kurtulup yaşamlarına devam edebilmek için Eve ve Adam, Fas’a, Tanca’ya giderler.

Kapitalizmin Krizi- Kentsel Kriz- İnsanlık Krizi

Filmlerindeki karakterler ve olayların sıra dışı oluşu gibi **Jarmusch**’un kent mekânlarıyla da ilişkisi enteresandır. Özellikle burada ele alınan filmlerde Amerikan kentlerinin yıkıntı halleri, çökmüş, terkedilmiş, yok olmaya yüz tutmuş tarafı sunulmaktadır. Bu kentlerde yer yer hayaletler dolaşır, vampirler yaşar ya da sokaklarda umursamaz bir avare(*flaneur*) gezer. Kentsel alan tüm toplumsal ve politik olayların meydana geldiği zemin olarak görüldüğünden, bu filmlerdeki tüm söylemler, imgeler ve metaforlar oldukça politik bir öze sahiptir. Bu nedenle **Oktay**’ın metropol ve kent üzerine şu vurgusunun altını çizmek doğru olacaktır:

Metropol, sermaye-emek, merkez-çevre ilişkilerinin, teknolojilerin, temsil ve söylemsel aidiyet biçimlerinin kazandığı karmaşıklık dolayısıyla, **Toffler**’in deyişiyle, “ikinci dalga”ya özgü modernitenin ürünü elbet; ama kent, Orta Çağ’dan bu yana toplumsal yaşamın canlılığının ve durgunluğunun, hızlılığının ve donmuşluğunun, zenginliğinin ve yoksulluğunun, neşesinin ve kederinin en açık biçimde gözlemlenebildiği yer.(2002: 23)

Jarmusch, tüm bu durumları filmlerinde göstermiş, Amerikan rüyası, orta sınıf, kapitalizm ve kentsel durum ile ilgili eleştirel bakışını yansıtmıştır. Bu filmlerdeki kentsel mekânlar, çevredeki insanlar ve karakterlerin sözleri apaçık bir şekilde kapitalizmin krizlerinin kentlerde gündelik yaşamı nasıl etkilediğini

göstermektedir. Bununla birlikte sadece krizlere bağılı olarak değil, küreselleşme, gelişme ve ilerlemeci bir anlayışla yapılaşan kentlerin ve yaşam alanlarının nasıl da aynılaştığına da vurguda bulunmaktadır.

Ersan Ocak “Kent yalnızca mekânsal bir örgü değil; ekonomik, sosyal kültürel ve siyasi yapıların bileşen olduğu mekânsal bir örgü.” der. Sözü edilen bu yapıların belirleyeni ise “fiziksel mekânın içinde olduğu dönemin egemen ideolojik söylem ve pratiğidir” der.(1996: 32) Filmlerdeki kentsel görünüme bu yönden baktığımızda, tüm bu ekonomik, siyasi, toplumsal dinamikler net bir şekilde karşımızdadır. **Jarmusch** daha ilk filmi *Permanent Vacation*’da New York’u bir savaş alanı, açık bir akıl hastanesi, ekonomik bir refahın söz konusu olmadığı, toplumsal olarak çökmüş şekilde gösterir. Filmin yapım tarihi (1980) ve bu süreçte hem Amerika hem de Dünya’da neler olduğuna baktığımızda filmdeki bu atmosferin neyi resmettiği daha da netlik kazanır. 1980’li yıllara dünya ekonomisi açısından etki eden durum 1970’li yıllarda başlar. 1970’lerdeki kapitalizm krizi ve ardından yeniden yapılanmaya girişilmesi konusunda **Ocak** (1996) krizden çıkış yolu olarak yeniden yapılanmayı, yeni dünya düzenini, uluslararası-uluslar üstü sermaye yapılanmasını ve tüm bunların toplumsal yanını vurgular. Ona göre “Bu yapısal değişim yaşamın her alanında (siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel) hep birden yaşanmıştır. Hem bireyin yaşayışını algılaması hem de toplumsal yaşamın kurgulanmasında ciddi bir değişim söz konusudur.”(1996: 32) Kapitalizm krizi sonrasında 80’lerle birlikte tüm dünyaya yayılan neoliberal politikalar ekonomik ve toplumsal yaşamı etkilerken, kentleşmeyi ve bireyin kent içindeki halini de elbette etkilemiştir. **Jarmusch**’un ikinci filmi *Stranger Than Paradise*’da da tüm bu değişen ekonomik ve toplumsal yaşantı içerisinde bireyin yalnızlaşması ve toplum içerisindeki atomizasyon belirgindir. Çalışmak, iş sahibi olmak ya da bir meslek edinmek söz konusu bile değildir, çünkü bu sisteme bireylerin güveni kalmamış ve sistemden bir beklentileri yok gibidir.

1980’li yıllarda neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte dünya ekonomileri yeniden yapılanma sürecine girmiştir. 1990’lı yıllar, neo-liberalizmin, küreselleşme ideolojisi ile yeniden yapılandığı yıllardır. (Aydoğuş ve Kozal, 2017: 91-92)

Kapitalizmin krizi, toplumsal ve politik krizlerin, birey ve kentler üzerindeki etkisi özellikle, **Jarmusch**’un ilk iki filminde oldukça minimal bir yaklaşımla gözler önüne gelmektedir. *Permanent Vacation*’da kentin hiçbir ışıltısı ya da çekiciliği

yoktur. Karakter filmin başında bir yabancı, sonunda da bir turist olduğunu söyler. Bu filmle **Jarmusch**, 1980’li yıllarda hayallerin, umutların tükendiği, çoğunluğun çıldırdığı, sokakların harabe haline döndüğü, herkesin bomba sesleri duyarak, paranoyak bir hal aldığını ve Amerikan rüyasından bir iz kalmadığını söyler.

Permanent Vacation’da New York’ta Güney Bronx bölgesi filmde belirgin bir biçimde yer alır ve adeta büyük bir savaştan çıkmış gibi görünür. Bu yıllarda Bronx’ta ne olduğunu anlamaya çalışırken, film karakteri buraların savaşta bombalandığını söyler. Allie’nin bu yıkıntılar arasında dolaşırken, Vietnam savaşı gazisi ve travmasını atlatamamış biriyle konuşması, bu eski askerin helikopterler, saldırılardan bahsetmesiyle biz izleyiciler bu sahneleri savaş enkazı şeklinde okuruz. Ancak, Bronx’taki evler savaş sırasında bombalanmamış; ekonomik krizin, yoksulluğun ve kentsel arenada yaşanan bir savaşın sonucu bu hale gelmiştir. Konuyla ilgili çeşitli haber ve makaleler bu dönemde orada ne olduğunu açıklamaktadır:

1970’lerde, Vietnam Savaşı ve kitlesel işsizliğe yol açan büyük ölçekli sanayisizleşmenin ardından Bronx, şehir ve devlet kurumları tarafından büyük ölçüde terk edilir. New York Senatörü **Daniel Patrick Moynihan** ilçedeki temizlik, sokak onarımı ve itfaiye gibi şehir hizmetlerini geri çeker, planlı küçülme olarak da bilinen ‘iyi huylu ihmal’ felsefesini benimser. Bu durumun ardından, Bronx’taki binaların ve evlerin ırkçı ve açgözlü sahipleri yangın sigortasından para alabilmek için bu mülkleri ölümcül bir şekilde ateşe verir. ‘Bronx Yanıyor’ sloganı 1977’ye gelindiğinde kentsel çürümenin bir sembolü haline gelir.⁵

Burası gerçekten bir savaştan geriye kalan alan şeklinde resmedilirken, filmde görünen herkes çaresiz, bitkin ve tükenmiş hissetmektedir. Ama bu ruh hali sadece

⁵ The New Inquiry, 12.12.2018 [[bağlantı](#)] (Çev. Sevcan Sönmez)

Amerika'da değil dünyanın birçok yerinde aynıdır **Jarmusch**'a göre. Filmin sonunda limanda Allie'nin bineceği Paris vapurundan yeni inmiş bir genç de Allie ile benzer hislerdedir: Yaşamış oldukları şehirleri tükendiğinden dolayı terk etmektedirler. Sonuçta dünyanın tüm metropollerinde yaşanan şey benzerdir, umutları olan gençler de başka kentlerin kendileri için Babil olacağı inancıyla yer değiştirmektedirler. Yer değiştirilse de kentlerde yaşananlar, deneyimler ve elbette kentlerin kendisi de neredeyse birbirinin aynıdır: binalar, tren istasyonları, sokaklar. Aynı hızla gelişen kentlerin birbirinden pek bir farkı kalmamıştır.

Mystery Train'de Jun, Tennesse'ye vardıklarında, “Burası Yokohoma’ya benziyor.” der. Kız arkadaşı Mitsuko ise benzetmez ve “Burası Amerika!” der. Jun ise “Sadece biraz büyük, binaların bir kısmını azaltsan Yokohoma’yla aynı.” yorumunu yapar. *Night on Earth* filminde dünyanın beş büyük kentinde özellikle gece saatlerinde bütün sokaklar, caddeler neredeyse aynıdır, orada yaşayan karakterlerin tavırları, kültürel kimlikleri ve diksiyonlarına bakarak kentlerin, ülkelerin, mekânların değişmiş olduğunu anlarız. **Jarmusch**, kentlerin, mekânların birbirine benzerliğini *Stranger Than Paradise*'da da vurgular. Cleveland'a geldiklerinde Eddy'nin şu sözleri aynı fikri ortaya koyar: “Bilirsin ya komik...Yeni bir yere geliyorsun ve her şey aynı görünüyor.” Öyleyse herhangi bir kentin bu zamanda insanlara sunacağı yeni bir şey var mıdır acaba? 1980'lerle birlikte mi başlamıştır her kentin benzer travmaları yaşaması? 80'ler öncesi, hatta antik dönemde bile, benzer ve tekrarlayan politik, toplumsal krizler yaşanmıştır:

savaşlar, çatışmalar, politik ayrışmalar, ekonomik krizler vs... Her dünya kentinde neredeyse tüm metropollerde aynı mıdır bu durum? Aşağı yukarı aynıdır, **Jarmusch**, bunun vurgusunu *Night on Earth*'de tüm bu kentleri ardışık olarak vererek vurgular.

İnsanlığın tekrar eden krizlerini ve dünyadaki genel çöküş halini *Only Lovers Left Alive*'da ortaya koyar: Kapitalizmin krizi, insanlığın tükenişi, zombileşme, iklim krizi. Dünyanın geldiği son noktayı, tüm bu durumların belirgin gözlemlendiği kentsel alan üzerinden anlatır. Detroit'te geçen bu filmle büyük bir kentin sanayisinin durmasıyla yaşamın ne hale geldiğini bir bakıma belge niteliğinde ortaya koymaktadır. 2013 yılındaki haberlerden hatırlayabileceğimiz üzere:

Detroit ABD tarihinin iflas eden en büyük kenti oldu. Kent 18 ila 20 milyar dolar borç içinde. Şişen emeklilik ve sağlık maliyetleri 9 milyar dolar. Bir zamanlar iki milyona ulaşmış olan şehrin nüfusu şu anda 700.000. 80.000'den fazla emlak terk edilmiş halde.⁶

Detroit, bir zamanlar Amerika'nın otomotiv sektörünün kalbiydi. Amerikan ekonomisinin motoru sayılabilecek öneme sahipti. Uzmanlar Detroit'in yaşadığı mali krizi, otomotiv endüstrisinin göçüne bağlıyor. Detroit'in ekonomik patlama yaşadığı 1900'lü yılların ortalarında Packard otomobillerini üreten bu fabrikada 40 bin kişi çalışıyordu. Ancak, Amerikalıların ilgisi yabancı otomobillere yönelince şirketler de zor durumda kalmış. Dökülen binalar dünyanın terk edilmiş en büyük sanayi komplekslerinin yalnızca bir bölümü. Detroit'in bir zamanlar parlayan ve sonra da sönen ekonomisini çok iyi anlatıyor.⁷

Detroit bu görünümüyle ciddi anlamda, gerçek bir distopik film seti haline gelmişken, **Jarmusch**'un film anlatısına, onun dünyaya bakışına ve eleştireliliğine de çok makul bir alan oluşturuyor elbette. Bu noktada, koca bir kentin, büyük bir

---

⁶ BBC, 23.10.2013 [[bağlantı](#)]

⁷ Amerikanın Sesi, 26.07.2013 [[bağlantı](#)]

zenginliğin, bir anda yok oluşu katı olan her şeyin buharlaşmasını hatırlatıyor.

Marshall Berman, **Marx**'ın sözleriyle bu durumu açıklar:

Marx'ın belirttiği gibi işin hakikati şu ki, burjuva toplumunun inşa ettiği her şey yıkılmak üzere inşa edilmekte. “Katı olan her şey” -sırtımızdaki giysilerden onları dokuyan tezgâh ve makinalara, makinaların başında çalışan insanlara, işçilerin yaşadığı ev ve mahallelere, işçileri sömüren şirketlere, kasabalara, şehirlere, koca koca bölgelere ve onları içine alan uluslara kadar- bütün bunlar ertesi gün yıktırılmak, dağıtılmak, parçalanmak, yerle bir edilmek üzere yapılıyor. Öyle ki ertesi hafta yeniden işlenebilsin, yerine konabilsin ve bütün bu süreç, inşallah sonsuza değin, tekrar tekrar, çok daha karlı şekillerde devam etsin. (1994: 125)

Jarmusch tam da bu bahsedilen buharlaşmayı yaşamış kentte bir çelişki yaratıp yüz yıllardır yaşamakta olan vampir karakterleri o sahneye yerleştirir. Karakterlerin yüzyıllardır yaşıyor olmaları, dünyada birçok çöküş ve yok oluş görmüş olmaları, bir yandan kapitalizm krizlerinin döngülerine, diğer yandan da dünyanın kendine özgü döngülerine işaret eder. Filmde Eve ve Adam dışarı çıkar ve çevreyi anlamak, tanımak isteyen Eve'e Adam, burada neler olduğunu anlatır:

E: *Yabanın burası demek... Detroit!*

A: *Herkes gitti.*

E: *Şurası ne?*

A: *Packard fabrikası. Bir zamanlar dünyanın en güzel arabalarının yapıldığı yer. Artık yok.*

E: *Burası yine yükselişe geçecektir.*

A: Öyle mi?

E: Evet. Burada su var sonuçta. Güneydeki şehirler kavrulurken burası çiçek açacak.

...

A: Burası ünlü Michigan Tiyatrosu. 1920'lerde inşa edilmiş, çok büyük para harcanmış. Şu işe bak ki Henry Ford'un ilk prototipini yaptığı aynı yere inşa edilmiş. 4000 kişilik oturma yeri varmış eskiden.

E: Muhteşem. Konserler için mi kullanılıyormuş?

A: Konserler için ve sinema salonu olarak. Düşünebiliyor musun? ... Şimdiyse bir otopark.

Detroit'te yaşanan durum Amerika'da bir ilk değildir. Neredeyse tekrarlayan bir krizler döngüsünde 2000'lerden sonra günümüze değin gelen süreci **Richard Florida**, *Yeni Kentsel Kriz* olarak tanımlar ve Amerika'da başlıca büyük şehirlerin neredeyse tamamında bugün bu krizin yaşanmakta olduğunu söyler:

Yeni kentsel kriz, 1960'ların ve 1970'lerin kentsel krizlerinden farklıdır. Bundan önceki krizler şehirlerin ekonomik açıdan terk edilmesi ve ekonomik işlev kayıplarıyla tanımlanmıştı. Sanayisizleşme ve beyaz yakalıların göçüyle biçimlenen krizin alametifarikası şehir merkezinin, yorumcuların "halkanın içindeki delik" diye adlandırdığı şekilde içinin boşalmasıydı. Çekirdeğini/sanayilerini kaybeden şehirler büyüyen ve kalıcı olan yoksulluk bölgeleri haline geldi; konutları köhneleşti, suç ve şiddet arttı... (Florida, 2017: 29)

Jim Jarmusch'un karanlıklar içinde resmettiği Detroit -hatta belgelemek sözcüğü daha doğru olur- sinemada en belirgin görünümüne kavuşmuş, tam da bu

durumun en görünen örneği olabilir. Günümüzde sürekli tekrarlanan ve daha da şiddetlenerek artan kapitalizm krizi ve bununla birlikte Florida'nın altını çizdiği “yeni kentsel kriz süperstar şehirlerin ve teknoloji merkezlerinin yalıtılmış bir krizi olmaktan daha fazla bir şeydir, bugünün kentleşmiş bilgi kapitalizminin merkezi krizidir.”(Florida, 2017: 231) Bu kriz ve çeşitli boyutları **Jarmusch**'un hem bu filminde hem de yukarıda bahsedilen *Permanent Vacation* ve kısmen *Mystery Train*'de altını çizdiği önemli bir noktadır.

Sonuç Olarak

Jim Jarmusch sineması politik bir sinemadır. Minimalist film anlayışı, şiirsel dili, alternatif dünya görüşü, farklı karakterleri ve özellikle kentsel mekânla kurduğu ilişki ve temsilleri yukarıda vurgulandığı gibi sarsıcı bir biçimde politiktir. Çoğunlukla yönetmen sineması ilginç, farklı, “amaçsız” karakterleri, kullandığı müzikler, yolculuklar üzerinden değerlendirilse de mekâna ve kente bakışının da filmlerinde önemli bir yeri olduğu görülebilir. Bu alanları kapitalizm krizlerinin ortaya çıkardığı görünüm ve durumlar üzerinden vermesi ya da toplumsal, ekonomik ve politik birçok unsurun, kenti, mekânı değiştirip dönüştürdüğüne vurgu yapması oldukça önemlidir. Kentsel alana ilişkin belirgin unsurlar çöküntü mekânlar, delirmiş karakterler, boşaltılmış alanlar ve bunun karşısında kaotik kalabalık trafik ve kalabalık caddelerdir. Filmografinin ilerleyişiyle ekonominin çöktüğü, politik olarak yeni söylemlerin geliştirilemediği bir süreçte, doğanın, iklimin tahribatı, bununla birlikte kültürel yaşamın da tükendiği zaman dilimine, bir yaşam haline ulaşılır. Film mekânları ile ilgili **Jarmusch** bir röportajında şunları söyler:

Sanırım çekim mekânları çok önemli, hatta filmdeki karakterler kadar önemlidir. Dolayısıyla, onları seçerken çok dikkat ediyorum. Herhalde Akron'lu olmamdan ileri gelen biraz tuhaf yanlarım var. Ya da aksiyimdir, post-endüstriyel yerlere lojistik bir özlem duyuyorum. Nedense hoşuma gidiyor o tür yerler. (Rosenbaum, 1994: 158)

Kentlerin belirgin olduğu filmlerinde ortak özellikler vardır. İlk filminde kentin yanmış yıkılmış alanlarını, burada açık alandaki delileri ve akıl hastanesindeki delileri göstererek, kentin bir açık hava tımarhanesi olduğunun altını çizer. *Mystery Train*'de görünen kent nasıl da cansız bir yerdir. **Jarmusch**'un da dediği

gibi “bir nevi hayalet şehir”. *Stranger Than Paradise*’da kent solgun ve anlamsız bir mekân olarak görünmektedir ve karakterlerin yolculukları sonunda her yerin aynılığı vurgulanır. Bu aynılığı daha sonra *Night on Earth* ile gösterir. *Only Lovers Left Alive* ile kentin yok oluşunu ve tamamen bir karanlığa gömülüşünü resmeder.

Bu filmlerdeki karakterler filmin sonunda çoğunlukla başka yerlere, başka kentlere, başka ülkelere gider. Bu yolculuklar aynı da olsa, benzer durumlar her yerde yaşansa da yine de bir umut olduğunu hissettirir. Yer değiştirip bir de başka bir yerde olmak, yaşamda kalmaya devam etmek, kâbustan uzaklaşmak için nedenler vardır... Ne olursa olsun hayatın sempatik tarafları, dönüşümlerin sonucunda iyinin ortaya çıkmasının mümkünlüğü, boşlukta bir yaşam bile olsa eğlenip, keyif alınacak şeylerin de olduğu; **Jarmusch** sinemasında kendini gösterir ve izleyicisini buradan da yakalar.

Kaynaklar

- Aydoğuş, Osman, Kozal, Özge Erdölek (2017) “Doksanlar: Kriz ve İstikrarsızlık Yılları”, *Modernizmin Yansımaları: 1990’lı Yıllarda Türkiye içinde*. (Der.) R. F. Barbaros, E. Zürcher. Ankara: Efil Yayınevi.
- Berman, Marshall (1994) *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Çev.) Ü. Altuğ, B. Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Florida, Richard (2017) *Soylulaştırma, Eşitsizlik ve Seçkinler Şehri ile Gelen Yeni Kenttsel Kriz*. (Çev.) D. N. Özer. İstanbul: DK Yayıncılık.
- Ocak, Ersan (1996) *Kentin Değişen Anlamı*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Oktay, Ahmet (2002) *Metropol ve İmgelem*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rosenbaum, Jonathan (1994) “Rol Yapmanın Dili Konuşma Değildir”, *Jim Jarmusch içinde*. (Der.) L. Hertzberg. (Çev.) S. Özgül. İstanbul: Agora Kitaplığı.